

Мирон Маланюк

ЖІНОЦТВО ТЕРНОПІЛЛЯ У БОРОТЬБІ ЗА СТВОРЕННЯ ПІДВАЛИН ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Тернопільський комерційний інститут

Початок 2005 р. в Україні ознаменувався історичними зрушеннями, які мають вагоме значення для країни. Характерно, що в них дістають відображення ті традиційні для народу риси, в яких яскраво проявляються його ментальні особливості. Мова йде про Помаранчеву революцію, феномен якої потребує особливого вивчення. Він має пряме відношення до регіонів Західної України і зокрема Тернопілля. Саме тут нинішній Президент набрав найбільшу кількість голосів, що сприяло його знаменитій перемозі у виборах.

Щоби належним чином оцінити значення Помаранчевої революції, згадаємо деякі політичні події, що розпочалися ще у 1240-х роках, коли монголо-татарські орди напали на колись могутню Київську Україну-Русь. Важка і тривала боротьба з нападниками, хоч і допомогла зупинити їх нищівний похід до багатьох країн Західної Європи, знесилила наш народ. Уже через століття, коли у 1340 р. трагічно загинув останній галицько-волинський князь, українці почали втрачати свою державну незалежність. Українські етнічні землі почали захоплювати і приєднувати до свого складу ті сусідні держави, яким вдалось у той час вберегти свої державні структури. Завойовниками виступили не лише Польща і Литва, але й Туреччина, а згодом і Росія, Австрія та ряд невеликих країн, таких як Молдавія, Румунія, Угорщина та інші держави. Деякі з них розпочали на приєднаних територіях асиміляційні процеси: знищення мови, економічної могутності, культурних та релігійних

традицій. Надійний принцип окупантів «розділай і владарюй» згубно позначився на нашій подальшій долі.

Трагедія українського народу, зумовлена не лише поділом і закабаленням багатьох регіонів, привела до того, що далеко не всі українці признавалися до українства. Національна самоідентифікація була розмитою: хтось вважав себе малоросом, хтось русином, хтось лемком чи бойком, хтось гуцулом. Були такі, що не соромились прізвиська «хохол». Деякі підкреслювали навіть, що вони «руські», тому активно підтримували москвофільські традиції. Зрозуміло, що за таких умов важко було усвідомити національні інтереси колись могутнього народу, тим більше, що завойовники робили все можливе, щоби фізично знищували потенційних провідників у боротьбі за відродження української держави. Список героїв, знищених турками, поляками, росіянами, містить тисячі прізвищ. Згадаємо лише найбільш прославлені імена борців за волю нашого народу, починаючи з 16 століття. Це – Дмитро Вишневецький («Байда»), Іван Підкова, Северин Наливайко, Іван Богун, Іван Виговський, Іван Гонта, Дмитро Вітовський, Микола Міхновський, Симон Петлюра, Юліан Головінський, Євген Коновалець, Михайло Колодзинський, Олег Кандиба («Ольжич»), Августин Волошин, Дмитро Клячківський («Клим Савур»), Василь Сидор («Шелест»), Роман Шухевич («Тарас Чупринка»), Степан Бандера, Василь Стус, В'ячеслав Чорновіл та сотні інших. Героїчність цих людей відроджувала патріотичні почуття тих, хто в силу об'єктивних причин довго не міг чітко усвідомити, в чому суть інтересів українського народу. Прозріння наступило лише у середині ХХ століття, коли зародилась ОУН і військові з'єднання Української повстанської армії.

Нагадаємо, що в багатьох регіонах, які входили до різних держав, поневолювачі забороняли не лише навчати українських дітей рідною мовою чи проводити нею

богослужіння, театральні виступи тощо. Українців іноді карали навіть за те, що вони спілкувались своєю мовою на вулиці. Не дивно, що наслідком такої політики виявилось притуплення етнічних почуттів, ментальних традицій і, тим більше, національних переконань у тих верствах населення, які проживали у складі чужих держав.

Неабиякі випробування випали на долю українського народу у 30-40-х роках минулого століття, коли ОУН і військові з'єднання УПА змушені були вести одночасну боротьбу проти бойових сил Польщі, Угорщини, Радянського Союзу, Німеччини і Румунії. Особливістю цього протистояння було те, що в нього включилися тисячі патріотичного жіноцтва Галичини, Волині, Буковини і Закерзоння. Загострилися патріотичні почуття багатьох свідомих українців, особливо на теренах Західної України. Вивчаючи протистояння вояків УПА проти загарбників і зіставляючи способів його опису в підручниках, у науковій та художній літературі, автор цих рядків поставив собі за мету вивчати і досліджувати справжній хід історичних подій. Мало вивченою залишається героїчна участь у цьому протистоянні жіноцтва. Одночасно я намагався встановити, як зароджувалися на Тернопіллі прояви менталітетних переконань населення і їх вплив на залучення до національно-визвольної боротьби.

Історично та географічно так склалось, що багато княжих і боярських родів поселились на Волині та на землях Тернопілля. Тут жили Острозькі, Вишневецькі, Збараські, Бучацькі, Ружицькі, Сенашки та інші. Це сприяло значному розвитку українського культурно-національного відродження у XVI-XVII ст. [1, 326-327]. Нагадаймо, що такі особистості, як Дмитро Вишневецький-Байда, родом із Вишнівця, став одним із засновників козацтва на Запоріжжі. Князь Костянтин Острозький, якому з 1560 р. належало місто Тернопіль, значно вплинув на утвердження православної віри. На Гусятинщині

народився Северин Наливайко, який очолив масове повстання проти шляхетського безправ'я. В Бережанах здобував освіту Маркіян Шашкевич, а на Чортківщині проживав Яків Головацький. Саме видатні постаті ставали очільниками українського національно-визвольного руху. У 1838 р. на Чортківщині виникли великі селянські заворушення, в яких взяли участь селяни 39 громад. Для їх придушення довелося застосовувати військові сили. Згодом у 1846 р. в Галичині знову виникли селянські повстання. В їх ході «було розгромлено 474 панські двори, вбито 728 поміщиків, управителів та дрібних шляхтичів. В окремих округах було розгромлено від 19,2 % до 89,1 % поміщицьких маєтків» [2, 7].

Селянські рухи привели не лише до того, що у 1848 р. в Галичині було відмінено панщину, але і до значного розхитування феодальної системи, поширення опозиційних настроїв у середовищі інтелігенції. Вони сприяли формуванню прогресивного суспільно-політичного руху та появі значної кількості активних діячів, таких як: Іван Борискевич, Григорій Яхимович, Степан Качала, Йосип Бобринський, Денис Зубрицький, Василь Подолинський, Микола Устинович та ін.

Згодом їх досягнення підсилили Іван Франко, Олександр Барвінський, Богдан Лепкий, Іван Пулюй, Микола Чайковський та інші патріотично налаштовані вчені і громадські діячі. На Тернопільщині появилися такі визначні культурні діячі, як Соломія Крушельницька, Лесь Курбас, Василь Барвінський, Денис Січинський, Роман Купчинський та ряд відомих письменників. Вони доклали чимало зусиль, щоби національне відродження стало набувати помітного розмаху. Варварське вбивство 12 лютого 1924 р. поляками Ольги Басараб, яка тривалий час проживала на Борщівщині, сколихнуло молодь Тернопілля. Не дивно, що тут з'явилося багато нескорених галичанок, які приєдналися до повстанського руху 40-50-х років, що заклав підвалини для

героїчної боротьби за відновлення незалежності української держави.

До розкриття проблеми подвигів жіноцтва Галичини і Волині у сорокових роках ХХ ст. автора статті спонукало те, що у дитинстві та у підлітковому віці він сам був їх свідком у Чортківському, Заліщицькому, Кременецькому районах Тернопільської області. Зібрані документальні підтвердження допомогли підготувати й опублікувати ряд книг, де розкрито окремі обставини національно-визвольних змагань.

Дослідження почалися у 1958 р., а завершилися аж через 40 років у «Незакінченій книзі про мужніх галичанок» та у дослідженні «Творчий потенціал української гімназії» [10], що опубліковані у 1999 р. У 2000 р. ці дослідження доповнено книгами «Село Джурин» [9] та «Нескорені волинянки Тернопільського краю» [11]. Далі з'явилися «Пошануймо подвиги повстанок Чортківщини» [12], «Возвеличмо героїнь Бучацької землі» [13], «Вільна Україна – сенс нашого життя», «Вони прокладали шлях до волі» [15] та інші роботи, над якими працював автор. На жаль, тиражі підготовлених праць становили близько 500-600 екземплярів через відсутність коштів на здійснення таких досліджень.

У 2003 р. автор продовжував працювати над збором матеріалів про особливості боротьби жіноцтва Надзбруччя – у Підволочиському, Гусятинському, Борщівському та Заліщицькому районах. Однак під час важкої хвороби, коли протягом п'яти місяців йому довелося перенести три тяжкі хірургічні операції, підготовлені матеріали було передано п. Богданові Савці. Він використав частину з них у книзі «А смерть їх безсмертям зустріла» [3].

У цій статті намагаємося зробити висновки, що впливають із дослідження героїки і жертвовності українського жіноцтва в національно-визвольній боротьбі 40-х – початку 50-х років ХХ ст.

У своїх дослідженнях намагаємось розкрити традиційну шляхетність жіноцтва Галичини, виявлену в боротьбі за національне відродження. Хотілось би, щоб описані історії спонукали сучасне покоління задуматись над коренями самосвідомості, шляхетності та благородства українського жіноцтва, їх внеску в здобуття незалежної держави.

У 40-50 рр. багато молодих дівчат, незважаючи на смертельну небезпеку, добровільно залучаються до боротьби як з польським і німецьким, так і з більшовицьким окупаційними режимами. Потребу участі у цій боротьбі вони розуміли і на неї активно відгукнулися. Про деякі історичні факти розповідається у названих книгах. У них названо прізвища понад двох тисяч видатних патріоток. Нагадаємо, що кілька сотень цих книг безплатно передано у місцеві бібліотеки. Можливо, з часом удасться об'єднати найбільш важливі події в одному чи у двох томах перевиданої праці.

У цій статті присвяtimo кілька заключних сторінок тим діячам, які зробили особливо визначний внесок у боротьбу за відновлення української незалежної держави. Назвемо їх прізвища. Це згадувана Ольга Левицька-Басараб із Борщівщини, Вероніка Вітів і члени її сім'ї з села Заболотівка Чортківського району, члени сім'ї Юрчинських із Чорткова, сім'ї Чайковських із села Полівці. З цих родин більшовицькі кати знищили по п'ять і більше членів. Патріотична родина Марини і Степана Маланчуків із села Скородинці заплатила за свободу і незалежність України смертю семи героїв. Така ж доля судилась і родині Тимка і Теклі Захарчуків із села Шманьківчики, які втратили шість її членів. Таких родин було багато не лише на Чортківщині, але і в інших районах Тернопільщини.

Згадаймо родину Кізяків із Бучаччини, семеро дітей якої піднялися на боротьбу з окупантами і майже всі загинули у сорокових роках. Згоріла, як факел, велика рідня Ольги і Петра

Тишків, яка теж заплатила за волю народу життям п'яти її членів. Про подвиги героїв і героїнь у названих книгах ведеться докладна розповідь. Нам удалося подати деякі подробиці про таких видатних особистостей, що тривалий час проживали на Тернопіллі, як Катерина Зарицька, Галина Дідик, Марія Кизимович, Ганна Герасимович-Когут, Марія Затирка, сестри Ратинські та багато інших. Вони активно включились у повстанську боротьбу і прославилися визначними подвигами. Героїчні дії дітей і підлітків у важкі часи воєнного лихоліття заслуговують особливого пошанування.

Так, Оксана Голич, яка народилася у 1934 р. на Гусятинщині в селі Васильківці, залучилась до підпільного протистояння у 1946 р., коли їй було лише 12 років. Вона не могла зрозуміти, за що її стареньку бабусю вивозять у Челябінську область як ворога народу. Дівчині з мамою вдалося втекти, і вони довгий час переховувалися в родичів та знайомих. Дванадцятирічну Оксанку удочерив брат бабусі, це дозволило їй відвідувати школу. Повстанці, які часто бували в селі, залучили її та Ориславу Савку для розповсюдження листівок. З цим дорученням дівчатка вміло справлялися. Однак з часом повстанці все рідше з'являлися в селі, тому дівчатка самі переписували тексти листівок друкованими буквами і розносили по звичних місцях. У 1950 р. Оксана одну з таких листівок вклала у книжку однокласника. Про цей факт довідалися працівники КДБ. У школі вони запропонували учням написати диктант друкованими літерами. Експерти встановили, що текст листівки написала Оксана, її затримали. Почалися жахливі допити. Дівчина подружки не видала, взяла всю вину на себе. Незважаючи на те, що їй на той час не виповнилося і 16 років, військовий трибунал засудив її на 25 років каторги [3]. Покарання відбувала в Мордовських таборах. Після смерті Сталіна присуд зменшили і 12 грудня 1954 р. її, як «малолітку», звільнили. Вчитись не дозволяли – після закінчення першого курсу дівчину виключили з

Теребовлянського культосвітнього технікуму як антирадянський елемент.

Це не поодинокий випадок, коли малолітні дівчата у багатьох невідкладних справах заміняли дорослих. Вони переносили необхідну інформацію, їжу, ліки, іноді навіть зброю туди, куди не могли пройти дорослі. Так, Ганна Рибак («Бистра») з хутора Бенева вміло виконувала такі завдання з тринадцятирічного віку. В 15 років вона вже була досвідченою невловимою розвідницею.

В селі Увисла такі завдання виконувала 9-річна Оріся Малайна. У селі Чорнокінці підпільниця Текля Мотика для подібних завдань використовувала свою 12-річну дочку Ганусю. Так було залучено до підпільної діяльності і 10-річну дівчинку з Копичинець Меланію Півтору. Тепер їм понад 70 років, і вони з гордістю розповідають, як у дитинстві допомагали відчайдушній боротьбі з окупантами. Характерно, що подібні дії відбувалися і в східних областях України.

У Житомирській області у 1948 р. судили вісімнадцятирічну студентку другого курсу Київського державного університету Ніну Вірченко, яка виготовляла листівки «антирадянського змісту». В них вона намагалась звернути увагу людей на беззаконня в суспільстві. Дівчині присудили 10 років каторги. Тендітна студентка 8 років лупала скелі Саянського хребта, поки її звільнили зі спецтаборів як неповнолітню арештантку. Нині доктор фізико-математичних наук, професор Ніна Вірченко працює у КПІ. Автор понад 300 наукових та науково-методичних праць, віце-президент АН ВШ.

Трагічна доля спіткала і Раїсу Бень, випускницю (1941 р.) Ново-Бузької середньої школи Миколаївської області, яка згодом разом зі своїми друзями перебралась до Західної України. Вони вступили до загонів УПА, в яких загинули смертю героїв у боях з окупантами [7, 173].

Боротьбу за визволення України вела відома уродженка Полтавщини Оксана Мешко, яку уперше заарештували разом із сестрою Вірою у 1947 р. за причетність до національного підпілля в часи німецької окупації. Згодом Оксана Мешко стала співзасновницею української Гельсинської спілки.

Названі окремі факти підтверджують, що до боротьби за незалежність України піднімалися патріотки не лише на Тернопіллі. Зрозуміло, що в Львівській, Дрогобицькій, Івано-Франківській області, на Волині для повстанської боротьби були кращі умови, тому тут вона велась цілеспрямовано і тривалий час.

Як пише м. Продум, для того, щоб здійснити перехід до цивілізованих умов подальшого розвитку, народові довелося «пройти вузькою стежкою, балансуючи між численними прірвами – тоталітаризму і анархії, шовінізму і космополітизму, романтизму і еклектизму. Наявність позитивного і негативного світового досвіду організації суспільства, зріле мислення, наполеглива праця і сприяння об'єктивних законів світового розвитку» допомогли нам знаходити омріяний мудрецами шлях золотої середини. Він допоможе нашому народу усвідомити себе і своє покликання, переорганізувати власну еліту і стати модерною нацією, яка зможе реалізувати колосальні можливості, які перед нею відкриває сучасний період світового розвитку. І тоді здійсняться старі пророцтва, про які писав Йоган Гортфрід Гердер: «Україна стане колись новою Елладою. Прекрасне підсоння цієї країни, гідна вдача народу, його музичний хист, плідюча земля – колись пробудяться. З малих племен, якими адже ж були колись греки, повстане велика культурна нація. Її межі протягнуться до Чорного моря, а звідти ген у широкий світ» [4, 145].

Ми стали свідками і співучасниками цього нового пробудження зміненого суспільства, ближчого до Бога і його

законів. Наше завдання допомагати новій владі у здійсненні її благородних цілей.

Література

1. Голубець М. Велика історія України. – Київ: Глобус, 1993. – 352 с.
2. Полянський О. Західна Україна у двох революціях. 1848-1918. – Тернопіль: Джура, 1998. – 53 с.
3. Савка Б. А смерть їх безсмертям зустріла. – Київ: Глобус, 1993. – 332 с.
4. Продух Миро. Нація золотих комірців. – Тернопіль: Мандрівець, 1994. – 160 с.
5. Гришук Г. Так поставало Тернопілля. – Тернопіль, 2001. – 122 с.
6. Шостак Й. Відродження держави. – Тернопіль: Джура, 2001. – 448 с.
7. Погрібний А. Якби ми вчилися так, як треба. – Київ: Школяр, 1998. – 288 с.
8. Завійська Г., Маланюк М. Не закінчена книга про мужніх галичанок. – Тернопіль, 1999. – 172 с.
9. Маланюк М., Квасниця Ф., Горин Г. Село Джурин. – Тернопіль, 2000. – 120 с.
10. Маланюк П.М., Білик Л.Р., Маланюк М.П. Творчий потенціал української гімназії. – Тернопіль, 1999. – 158 с.
11. Маланюк М. Нескорені волинянки Тернопільського краю. – Тернопіль, 2000. – 154 с.
12. Маланюк М.П. Пошануймо подвиги повстанок Чортківщини. – Тернопіль, 2000. – 152 с.
13. Маланюк М. Возвеличмо героїнь Буцацької землі. – Тернопіль, 2000. – 104 с.
14. Мак Б. Вільна Україна – сенс нашого життя. – Тернопіль, 2001. – 96 с.
15. Маланюк М. Вони прокладали шлях до волі. – Тернопіль, 2002. – 92 с.